

Forsknings- og høyere utdanningsminister Tora Aasland under
Trøndelagsmøte 2011, 10. januar 2011 på Rica Hell Hotell
Værnes

Hvordan sørger vi for internasjonalt ledende forskningsinstitusjoner? Hvem skal være spydspisser?

[Må sjekkes mot framføring]

Vitenskapsåret

Hvorfor ønsker jeg å gjøre 2011 til et vitenskapsår?

For det første er det fordi Kunnskapsdepartementet har et særskilt ansvar for utviklingen av kunnskapsallmenningen. Allerede i 1760 ble Kongelige Norske Videnskabers Selskab stiftet i Trondheim. Forløperen var Bergverksseminaret på Kongsberg fra 1757. Så vitenskapen har lange tradisjoner også i Trøndelag. Men i 1811, for 200 år siden, ble vitenskapen for alvor institusjonalisert i Norge med grunnleggelsen av Universitetet i Oslo (UiO). Etter hundre års kamp fikk Norge sitt første universitet i 1811” og ”Det Kongelige Fredriks universitet ble viktig for nasjonsbyggingen”, som det står å lese i UiOs jubileumbrosjyre.

UiO har planlagt et flott program for jubileumsåret, med en rekke festivaler og forelesninger som er åpne for alle lokalt i Oslo. Kunnskapsdepartementet ønsker å støtte opp om feiringen og markere 200-årsjubileet for institusjonalisert vitenskap i Norge gjennom bredere arrangementer også på andre arenaer og på andre steder i landet.

For det andre vil regjeringen legge fram en ny melding om forskningspolitikk for Stortinget i 2013. Så vel EU og USA som

framvoksende økonomier som Kina, India og Brasil retter stadig sterkere politisk oppmerksomhet mot den betydningen kompetanse, forskning og høyere utdanning har for konkurransekraft og verdiskaping, og for å møte framtidige samfunnsutfordringer. I 2011 vil vi å kaste opp ballene, stille de intrikate spørsmålene og invitere til allmenne diskusjoner, før vi i 2012 tar meldingsarbeidet videre i regulære former gjennom ordinære innspill og møter med interessentene.

Spørsmålene jeg er invitert til å drøfte her i dag, er gode eksempler på den typen spørsmål jeg håper Vitenskapsåret vil gi oss mange anledning til å diskutere: Hvordan sørger vi for internasjonalt ledende forskningsinstitusjoner? Hvem skal være spydspisser?

Spørsmålene innbyr til refleksjon over momenter som spissing og elitesatsing, nye universiteter og høyskoler med ambisjoner, publiseringspoeng og resultatbasert omfordeling, samt Forskningsrådets rolle. Jeg skal utdype hvert av dem.

Spissing og elitesatsing

For å lykkes med å dyrke frem forskning i verdensklasse i Norge, er det ingen tvil om at vi trenger elitesatsing der vi sørger for gode betingelser for våre aller beste forskere. Akkurat hvordan en slik elitesatsing bør se ut, kan det imidlertid være delte meninger om. Med jevne mellomrom etterspørres en tydeligere spissing, ofte fra breddeuniversitetenes side, og gjerne med de nye universitetene som (dystert) bakteppe. Jeg vil gjerne utdype regjeringens tenkning på dette punktet, og kommentere problemstillingen i lys av våre sentersatsinger.

Når det gjelder etterspørselen etter mer spissing og mer elitetenkning, mener jeg at breddeuniversitetenes argumentasjon er inkonsistent.

De har gjort det klart at det viktigste for dem, er å få mer penger til den direkte grunnbevilgningen, jf. Handlingsroms-rapporten. Samtidig er de frustrert over lav innvilgelsesprosent i Forskningsrådet.

Da må jeg få minne om at det fins bare én offentlig totalsum til forskning i Norge – uavhengig av hvor stor den er, uavhengig av hvor mye den vokser og uavhengig av om man synes den burde bli større. Uansett volum: det fins én offentlig totalsum til forskning i Norge.

Og totalsummen har vokst. Det har vært en reell vekst i forskningsbevilgningene på 27 prosent fra 2005 til 2011.

I dag kanaliserer vi ca 70 prosent av forskningsmidlene direkte til institusjonene og ca 30 prosent gjennom Forskningsrådet.

Kanaliserer vi mye av totalsummen direkte til universitetene og høyskolene, øker muligheten for ansettelse der. Det betyr flere forskere som søker om midler fra Forskningsrådet. Da vil innvilgelsesprosenten bli lavere enn dersom vi konkurranseutsatte mer av forskningsmidlene. Vi kunne sende mer av totalsummen gjennom Forskningsrådet og refordelt pengene til de beste – slik vi f.eks. gjør gjennom ordningen med Sentre for fremragende forskning.

Men ettersom penger ikke kan brukes to ganger, lar det seg ikke gjøre *både* å øke innvilgelsesraten i Forskningsrådet – dvs. innvilge flere Sentre for fremragende forskning, flere Sentre for forskningsdrevet innovasjon, flere prosjekter på de åpne

konkurransarenaene – og *samtidig* øke grunnbevilgningen direkte til institusjonene.

For å få til mer spissing, må vi eventuelt ta penger fra den direkte grunnbevilgningen og refordele dem til de beste istedenfor.

Det er vanskelig å finne argumenter for dette når breddeuniversitetene har gjort det så klart at de mener balansen i dag er forrykket uheldig i retning av Forskningsrådet. Breddeuniversitetene ønsker mer midler direkte til grunnbevilgningen.

Det er også vanskelig å finne argumenter for større konkurranseutsetting i vurderingene av SFF-ordningen. I dag har vi 21 Sentre for fremragende forskning. Antallet blir av de fleste vurdert til å være noenlunde riktig for et land på vår størrelse. Det er ikke noe mål å vanne ut ordningen til å bli ”Sentre for helt grei forskning”.

Dette gjelder også om vi sammenligner oss med andre land. Tyskland har gjennom sitt eksellens-initiativ gitt ni institusjoner status som *zukunftskonzepte* – og Tyskland har 80 millioner innbyggere.

Nye universiteter og høyskoler med ambisjoner

Ok, vil andre si, problemet er kanskje ikke først og fremst Forskningsrådet, men de nye universitetene og høyskolene med ambisjoner. De gamle breddeuniversitetene må sikres bedre betingelser nå som forskningsmidlene smøres tynt utover og vi får universiteter på hvert nes.

Først vil jeg gjenta, som jeg har gjort en rekke ganger, at det følger ingen ekstra midler med universtitets-statusen. For det andre vil jeg gripe tilbake til min egen innledning og minne om at

det i år er 200 år siden Norge fikk sitt første universitet. Er det én ting som er sikkert, så er det at utdanning og forskning definitivt ikke var tilgjengelig for allmennheten i 1811. Siden da har en rekke utdannings- og forskningsinstitusjoner kommet til, og flere og flere mennesker har fått dele kunnskapsgodene. Og Norge har ikke blitt noe dårligere samfunn å leve i – for å si det forsiktig.

Så la meg derfor tillate meg noen kritiske motspørsmål: Hvorfor uttrykker mange en bekymring for vitenskapeliggjøring av høyskoler og av velferdsstatens profesjoner? Er det fordi sykepleiere trenger mindre vitenskapelig basis enn prester? Skyldes det en skepsis til kunnskapssamfunnet eller til samfunnsvitenskapene? Er det fordi velferdsstatens yrker er kvinnedominerte? Har skepsisen sin bakgrunn i en bekymring for universitetenes prestisje?

Kompetansebygging ved høyskolene kobles ofte sammen med det mer negativt ladede begrepet ”akademisk drift”. Det kan lett forstås som kompetanseutbygging i alle retninger og uten mål og mening. Jeg vil heller glede meg over den positive utviklingen ved høyskolene, og bidra til at forskningen der sikrer et godt fundament for utvikling av profesjonene. **Mens universitetene mottar omtrent 8 av 10 forskningskroner mottar høyskolene ca 1 av ti. Både universitetene og høyskolene leverer.**

Både universitetene og høyskolene har en lang historie for vitenskapliggjøring av praktiske yrker; fra jus, teologi og medisin på 1800-tallet, til lærer- helse og sosialutdanningene de siste femti årene. Mens de tidlige profesjonene fant sin plass på universitetene, har de fleste av de nye profesjonene sitt tilhold på høyskolene. Ingeniørprofesjonen fikk sine egne polytekniske høyskoler, sannsynligvis fordi de var så praktisk-instrumentelle at

de ikke passet inn på universitetene, som vektla filosofi, klassiske språk og dannelses.

Overordnet er jeg altså ikke i tvil om at forsknings- og høyere utdanningsinstitusjonenes ambisjoner gjør at vi får mer forskning og bedre utdanninger, både på veletablerte og ikke minst på nye fagområder. Det ser jeg som et udiskutabelt gode. De nye universitetene og høyskolene utdanner kandidater som er svært attraktive og nødvendige i arbeidslivet, ikke minst for innovasjon i offentlig sektor. Og vi trenger akademisk arbeidskraft over hele landet. Ressursfordelingen må derfor bidra til at profesjonsutdanningene sikres et godt fundament for videre faglig utvikling.

Forsknings- og utdanningsmessig mangfold er uten tvil viktig for fortsatt verdiskaping og velferdsutvikling. Et godt samspill mellom forskning, utdanning og innovasjon er viktig for verdiskaping og velferd.

Men forskning *er* krevende og kostbart. Derfor er innsatsen for å få større fagmiljøer så viktig. Politikken for samarbeid, arbeidsdeling og faglig konsentrasjon – SAK-politikken – gir tydelige styringssignaler i retning av økt faglig samarbeid og fusjoner.

Dette er i ferd med å gi større enheter. Dynamikken i sektoren er god. For eksempel er Høyskolen i Oslo og Høyskolen i Akershus i ferd med å fusjonere. Det samme er Høyskolen i Vestfold, Høyskolen i Buskerud og Høyskolen i Østfold.

Jeg mener det særlig er to faktorer vi må holde øye med:

1. For det første må universitetene få til en bedre arbeidsdeling seg i mellom. Slik kan de få råd til å bygge seg mer robuste

fagmiljøer og opprettholde sin status som de beste forskningsinstitusjonene i landet.

2. For det andre må vi passe på at profesjonsutdanningene ikke mister sin egenart. Balansen mellom teori og praksis, hvor stor plass forskningen ved høyskolene skal ha og hva slags forskning profesjonene trenger, er derfor viktige spørsmål.

Publiseringspoeng og resultatbasert omfordeling

Atter andre vil definitivt si at Forskningsrådet er problemet. Professor Johan Moan på UiO foreslo i et innlegg i VG i julen å legge det ned og isteden ivareta eliten ved å fordele penger direkte til produktive forskere. Forslaget hans har noen trekk felles med forslaget som ble fremsatt av Vitenskapsakademiet i den såkalte Walløe-rapporten i 2008.

Det er en rekke tungtveiende argumenter for å holde seg med et forskningsråd, og jeg skal straks legge frem de viktigste av dem. Men først skal jeg kommentere publiseringspoengene, de såkalte tellekantene.

Publiseringspoengene er en *insentivordning*, og ikke en stykkprisfinansiering av forskning slik Moan vil trekke dem i retning av. Insentivordningen ble innført for å stimulere til økt bruk av fagfelle vurdering og til økt produktivitet. For at økt produktivitet ikke skulle gå på bekostning av kvalitet, ble det innført et nivå 2, som gir høyere uttelling for publisering i de 20 prosentene av fagtidsskriftene som forskerfelleskapene selv definerer som de beste på sine fagfelter. Det skal alltid lønne seg med fordypning og kvalitet.

Og for en insentivordning må vi spørre: Virker insentivet? Og svaret er ja, insentivet virker. Publiseringen har økt, og øker fortsatt.

Siste femårsperiode hadde Norge, nest etter Island, den sterkeste årsveksten i publiseringer av de nordiske landene med 8,2 prosent, og Sverige den laveste med 2,2 prosent. I den siste femårsperioden har altså utviklingen vært mer positiv for Norge enn for tre av de øvrige nordiske landene.

Økt publisering ser ikke ut til å gå på bekostning av kvalitet, da økningen også kommer i de 20 prosentene tidsskrifter som fagmiljøene selv nominerer til å være de beste i sine fag, de såkalte nivå 2-tidsskriftene.

Forskningsrådets rolle

Så til Forskningsrådet: Jeg gjentar først at vi i dag kanaliserer ca 70 prosent av forskningsmidlene direkte til institusjonene og ca 30 prosent gjennom Forskningsrådet. Det vil si at vi allerede er blant de land i verden som har den største andelen av direkte finansiering til universitetene, dvs. til forskning der ingen andre enn forskningsmiljøene selv definerer temaene.

Det meste av midlene gjennom Forskningsrådet bruker vi på forskning for å løse samfunnsutfordringer. Og at politikere bestemmer temaer og mye får mer når det er en jobb som må gjøres, behøver ikke å være noe problem, heller tvert imot. Det har ofte vist seg å være nødvendig. Medisinere har opp igjennom syntes det har vært mer prestisjefyllt å forske på hjernen enn i geriatri og på diffuse muskelsykdommer – som rammer mange og der sykefraværet er høyt. Derfor kan vi ikke alltid vente på forskerne selv, men på noen felter bestemme politisk – det vil si demokratisk – at det skal bevilges penger til nødvendig forskning. 10-90-gapet når det gjelder globale fattigdoms sykdommer er et annet godt eksempel. 10 % av dagens helseforskning er rettet mot helseproblemer som står for 90 % av den globale sykdomsbyrden. Dersom det skal bli noe forskning

på malaria, tuberkulose osv. i det hele tatt, er det enda godt at det er blitt politisk bestemt at en del offentlige midler skal styres i den retningen.

Jeg er også svært opptatt av å sikre den muligheten for en *second opinion* som Forskningsrådet gir. Fordi Norge er et lite land, er det ekstra viktig at man ikke bare er prisgitt sine kolleger og sine institusjonsledere ene og alene, men jevnlig får sjansen til å få sine prosjektideer vurdert av eksperter som befinner seg lenger unna og i andre land.

Og til slutt er jeg opptatt av å sikre at knakende gode søknader fra unge og foreløpig ikke så tungt meriterte forskere skal kunne gå inn fordi noen leser dem og verdsetter kvaliteten. Automatiske bevilgninger etter allerede publiserte arbeider, slik Moan og Walløe argumenterer for, kan sementere forskningslandskapet unødige og vanskeliggjøre nødvendig kreativitet, mangfold og fornyelse.

Det norske forskningssystemet omfatter alle institusjoner og virksomheter som utfører, finansierer og administrerer forskning. Forskningsrådet har en helt sentral rolle i dette systemet, og forvalter en relativt stor andel av de offentlige forskningsmidlene. Derfor er det helt naturlig at våre institusjoner er opptatt av hvordan Forskningsrådet virker.

I 2001 avsluttet Technopolis en omfattende evaluering av Forskningsrådet. Evalueringen viste at mye fungerte godt. Det ble blant annet pekt på at Forskningsrådet hadde en effektiv organisasjon.

Nå er det gått ti år siden evalueringen og vi ser at forskningssystemene både i Norge og internasjonalt er i rask

utvikling. Regjeringen varslet derfor i siste forskningsmelding at den ville iverksette en ny evaluering av Forskningsrådet i løpet av denne stortingsperiode.

Kunnskapsdepartementet utarbeider i disse dager et mandat for den nye evalueringen. Vi har kjørt en åpen prosess og fått innspill fra alle finansierende departementer, og jeg har hatt et åpent høringsmøte med sektoren for å få innspill til evalueringsmandatet. Mandatet skal være klart for utlysning rimelig snart, slik at evalueringen kan settes i gang høsten 2011. Evalueringen skal etter planen foreligge i 2012. Det er innenfor de tidsrammene regjeringen har lagt opp til.

Med utgangspunkt i den siste forskningsmeldingen legger vi opp til at evalueringen skal vurdere nærmere effektivitet og kvalitet av det Forskningsrådet vi har i dag.

La meg også understreke at evalueringen selvsagt skal se på forbedringer i den eksisterende modellen. Evalueringen kan gi oss innspill til forbedringspunkter og utviklingsmuligheter som vil sette Forskningsrådet enda bedre i stand til å gripe og håndtere tendenser i tiden.

Regjeringens hovedinntrykk er at Forskningsrådet fungerer godt. Dersom resultatene av evalueringen indikerer noe annet, vil vi selvfølgelig følge opp dette.

Vitenskapsåret 2011

På vegne av regjeringen ønsker jeg å invitere dere alle til fortsatt å bruke 2011 til å stille de store spørsmålene: spørsmål om våre forestillinger, våre forventninger, våre behov, og spørsmål om forskningen og den høyere utdanningens innretning og betydning for svarene.

Sammen med en rekke samarbeidspartnere vil jeg bruke 2011 til å studere vitenskapsbegrepet og dets innhold fra mange kanter. Jeg vil fremholde vitenskapens fortrinn, men også spørre kritisk etter dens begrensninger. Jeg vil formidle vitenskapens betydning på forskjellige samfunnsområder, og jeg vil oppfordre folk til å delta i diskusjon om politikken på dette viktige feltet.